

HARC AZ 1874-ES PETŐFI-KIADÁS KÖRÜL

Havas Adolf Petőfi összes költeményeinek első kötetében (394—95. lap) érdekes összefoglalást ad egy olyan irodalmi eseményről, amelyet a felszabadulás előtti magyar irodalomtörténetírás célzatosan mellőzött. Ez az első szempillantásra csak filológiailag jelentős bekezdés a következőképen hangzik:

„A Petőfi-kiadások történetében nevezetes fordulópont az 1874-i ú. n. „teljes díszkiadás“, melynek rendezésével az Athenaeum Greguss Ágostot bízta meg. E társulat t. i. 1868-ban idősb Emich Gusztáv irodalmi vállalatát átvevén, Petőfi költeményeinek tulajdonosa lett, s elhatározta, hogy a költőnek a mostoha politikai viszonyok miatt addig kéziratban lappangott, vagy megcsönkítva, illetőleg változtatva kiemathatott verseit szintén összegyűjti s egy lehető teljes és díszes kiadásban bocsájta közre. Több évi fáradozás után a kiadás el is készült, de az irodalmi közvélemény oly erősen megtámadta a szerkesztő eljárását — melyről a Beöthy-féle Athenaeumban előre közzétett előszavában számot adott —, hogy az Athenaeum-társulat jónak látta a Greguss által kihagyott költemények, illetve passzusok közül még mielőtt a kiadás forgalomba kerül, igen sokat restituálni. Ezt a restitúciót — mely ha technikai nehézségek nem forogtak volna fenn, talán még teljesebb lett volna — Gyulai Pál végezte, s a kiadás az általa szövegezett és június 25-én kelt előszóval 1874. szeptember 10-én végre megjelent a következő cím alatt: Petőfi Sándor költeményei. Hiteles kéziratok alapján megigazított s hazai művészek rajzaival díszített első teljes kiadás, Budapest. Az Athenaeum r. társulat tulajdona. 1874. (4. r. VI. + 758. lap a költő arcképével s 65 illusztrációval).“

Havas a továbbiak során azt is elbeszéli, hogy milyen dinasztia-ellenes és forradalmi verseket hagyott ki, illetőleg csonkított meg Greguss a „törvény nevében“, vagyis inkább politikai okokból.* Azonban Havas pozitívizmusa és politikai opportunizmusa következtében meg sem kísérli feltárni azokat a mélyebb társadalmi és irodalompolitikai okokat, amelyek Petőfi „megcenzúrázását“ előidéztek a sajtószabadságot fennne hirdető álliberális Magyarországon. E tekintetben kétségtelenül előrehaladást jelentett Komlós Aladár cikke,¹ amely nyomtatékosan kiemeli és a hírlapi terjedelem korlátai között elég jól dokumentál két fontos szempontot az 1874-es díszkiadással kapcsolatban. Komlós helyesen mutat rá arra, hogy Petőfi verseinek otromba megcsönkítésében nemcsak egyedül Greguss bűnös, „hiszen az ő eljárását az Athenaeum társulat egész vezetősége, s Greguss barátai, a Kisfaludy társaság és Akadémia író előkelőségei is helyeselték.“

Másrészt Komlós ismertetése nyomán kiviláglik az is, milyen buzgón igyekezett takargatni a reakciós vagy liberális irodalomtörténetírásunk ezt a szégyenletes irodalmi összeesküvést legnagyobb költőnk hagyatéka ellen. Szinnyey József életrajzi lexikonában hallgat az esetről Greguss címszó alatt, de nem tér ki rá Petőfivel kapcsolatban sem. Ugyanígy „megfeledkezik“ a dologról a „nagy Pintér“ megfelelő kötete is, akárcsak Bánóczy József, meg Beöthy Zsolt Gregussról írt megemlékezéseikben. Komlós cikkének időszerűségét kiemeli az, hogy irodalomtörténetírásunk a felszabadulás után is csak Havas közlése nyomán vett tudomást a Petőfi-kiadás körüli vitáról. Varjas Réla Havas megállapításait átveve, a centenáris Petőfi-kiadás első kötetének

* A cikk több ízben alkalmazza a kiadás megcsönkítése elleni felszólalók megnevezésére az „ellenzék“, „baloldali ellenzék“, stb. megjelölést. Ezeket az elnevezéseket a szavak eredeti jelentésében használjuk. Van az „ellenzék“-nek, mely ma már irodalomtörténeti műszóvá vált egyéb értelme is; elsősorban azt az irányt értjük rajta, amelyet Zilahy Károly, Vajda, majd a Petőfi-Társaság egyes tagjai s végül Tolnai képviselnek. Természetesen az általunk „ellenzéknek“ nevezett írók csak részben tartoznak ehhez a politikailag igen tudatos csoporthoz.

¹ Harc egy Petőfi-kiadás körül, Szabad Nép, 1949. július 20.

függelékében egyáltalán nem mond kritikát Greguss és Gyulai reakciós esonkításairól, hanem egyik mondatával („De négy költeményt még Gyulai is mellőzni kényszerült”) álobjektív módon szükségszerűnek tünteti fel Greguss és Gyulai eljárását. Havas és Komlós adatközlései után is maradt azonban még bőven kikutatni való a díszkiadás körül. E cikk megírásában a főszempont éppen az volt, hogy az eddigieknél bővebb anyagot adjunk s megfelelő idézetekkel támasszuk alá azt a tételt, hogy a hivatalos irodalom táborá 1874-ben közös politikai és irodalmi elvei következtében széles arevonalon foglalt állást a forradalmi Petőfi meghamisítása és elfojtása mellett. Ugyanakkor azt is igyekeznünk bemutatni, hogy a baloldali ellenzék, amely korlátoltan bár, de a haladást képviselte politikai és irodalmi téren, felvette a harcot a teljes Petőfi-kiadásért s a küzdelemben nemcsak a esorbíthatlan szöveg filológiai eszményét tartotta szem előtt, hanem a nagy demokratikus forradalmi hagyomány iránti tisztelet is vezette magatartásában. E mellett azt is számba kell vennünk, hogy az ellenzék nemcsak bírált és cáfolt, hanem gyakorlati eredményt is ért el polémiájával és igyekezett a kihagyott forradalmi verseket a széles tömegek számára hozzáférhetővé tenni.

A Petőfi-kiadás körüli vita tehát egyfelől különlegesen kiélezett formában mutatja meg a „népi-nemzeti” irány állásfoglalását Petőfi forradalmi eszméi ellen, másfelől tisztázza az irodalmi ellenzék érdemeit, de korlátait is, azonfelül speciális kiadástörténeti szempontból is jelentősége van, mert jól kitészik belőle: milyen elgondolások éltek akkoriban egy népszerű, de teljeségre törekvő gyűjteményes műről.

Hogy az „irodalmi per” menete áttekinthető legyen, szükségesnek látszik, hogy a szembenálló felek szerint csoportosítva bibliográfiát adjunk a polémia anyagát alkotó cikkekről és glosszákról.

1. A kötet megcsonkítását helyeslő nyilatkozatok:

- Jókai: Hon, 1870. szeptember 11.
 Greguss Ágost: Az új Petőfi-kiadás előszava. Athenaeum, 1874. VI. k., 23. sz., 1427. 1435. hasáb (június 4).
 Greguss Á.: u. a. Pesti Napló, 1874. június 10.
 Greguss Á.: A Petőfi-kiadásról, Pesti Napló, 1874. június 17.
 Greguss Á.: Irodalmi hír: „Egy história históriája” címmel Pesti Napló, 1874. június 25.
 Török Károly levele Gyulai Pálhoz, 1874. szeptember 2. (közöttéve I. T. K. 1933. 308—314. l.).
 á—e.: A Petőfi-kiadás, Pesti Napló, 1874. szeptember 13., reggeli kiadás.
 (Valószínűleg Beöthy Zsolt.): Petőfi és korunk, Athenaeum, 1874. VII. k., 38. sz., 2370—2373. hasáb.
 Petőfi költeményeinek új kiadása, Vasárnapi újság, 1874. 594—596. l.
 B—y. (Beöthy Zs.): Otthon, Athenaeum, 40. sz.
 Gyulai Pál: Petőfi költeményei és az írói tulajdonjog. Pesti Napló, 1874. október 15., reggeli kiadás.
 Gyulai Pál: Petőfi költeményei ügyében, Pesti Napló, 1874. október 24., reggeli kiadás.

2. A kötet megcsonkítása elleni nyilatkozatok:

- Hollós László: Magyar Ujság, 1870. szeptember 13.
 Meizl Hugó: A Petőfin kísérelt legutolsó merénylet, Történeti Lapok, 1874. június 7. 10—11. sz.
 Meizl Hugó: (A fentebbi cikk különlenyomata.) K. Papp Miklós kiadásában. Kolozsvár, 1874. június 10. és 20. közt.
 György Aladár: Az új Petőfi-kiadás, Hon, 1874. június 11.
 Závodszy Károly: Az új Petőfi-kiadás, Ellenőr, 1874. június 11.
 a—e: A közösügyes censor. Magyar Ujság, 1874. június 12.
 (Megemlékezés a Petőfi-kiadásról.) Magyar Ujság, 1874. szeptember 16.
 Závodszy Károly: Történeti és irodalmi emlékeink, Otthon, 1874. október, 1—4. l.

Bartók Lajos: A Petőfi-kiadás. Otthon, 1874. 80—85. 1.

Závodszyk Károly: Petőfi Sándor kiadatlan költeményeihez. Otthon, 1874. 186—189. 1.

Mint Havas tájékoztatása nyomán ismertettük, az Athenaeum már Emich Gusztáv vállalatának átvétele után (1868) foglalkozott egy új, teljesebb Petőfi-kiadás tervével, amelynek sajtó alá rendezésére — még 1870 előtt — bizottság is alakult. E bizottság tagjai közé tartozott Jókai is, aki mint az Athenaeum által kiadott *Hon* szerkesztője, az Athenaeum alapító konzorciumának tagja volt s elég jelentős — 10 000 Ft névértékű — részvénytömeget tartott a kezében.² Hogy Greguss kinek javaslatára, és mikor bízták meg a szerkesztéssel, az, sajnos, az eddig ismeretes adatok alapján nem állapítható meg, erre vonatkozólag Bevilacqua-Borsodi Béla, a kiadóvállalat történetének legalaposabb ismerője sem tudott közelebbi felvilágosítást adni. Mindenesetre azonban már 1870-ben folytak a kiadás előkészítésének előmunkálatai, és ekkor már bizonyára Greguss irányíthatta őket, hiszen 1869. június 24-től igen szorosan kapcsolódott az Athenaeumhoz, ugyanis ezen a napon delegálták őt a részvényesek a választmány tagjává.³ A kiadás terveiről Jókai Mór tudósította az olvasóközönséget a *Hon* 1870. szept. 14. számának vezércikkében.

Jókai a félig irodalmi, félig politikai vonatkozású írás első felében a német-francia háborúval s az annak nyomán mindkét fél részéről példátlan heveséggel fellángoló sovíniszta irodalommal foglalkozik. Jókai, akinek liberális humanizmusa s az örök békéről szőtt utópiája közismert, mély felháborodással utasítja el magától About Edmond francia író nyilatkozatát, aki száz évre legyengített Németországot kívánt a Rajna mentén látni, de ugyanígy elítéli a híres forradalmi költőt, Freiligrathot, aki a német nacionalizmus tüzét szította költeményeiben ebben az időben. Majd hirtelen fordulattal a magyar irodalomra, és éppen a már említett Petőfi-kiadás előmunkálataira tér át. Cikkének idevonatkozó részét fontossága miatt idézzük:

„Volt nekünk egy nagy költőnk, s nekem kedves barátom: Petőfi. Most ennek eddig kiadatlan munkáit bocsátja közre az Athenaeum. A bizottmánynak, amely e költeményeket kiadás alá rendezi, én is tagja vagyok. Vannak e költemények között olyanok, amelyek tündökölnék a nemzeti gyűlölettől! Arzénikum, amely oxigén között lángol! Némelyik olyan, hogy mikor Leviathánt ledobták az égből, a pokolig leérve, nem énekelhetet nagyszerűbbet. Egy-egy kincs a költészet Ambrosier Sammlungjában. És én azt mondtam: ássuk el ezeket a mi kincseinket, hiszen ezeknek a fénye gyujtani képes! S a nemzeti gyűlölettől ragyogó költemények nem lesznek fölvéve ez idő szerint Petőfi hagyományá: közé. — Az oltárról loptam le ezt a lángot és magam; hogy fel ne gyujtsa magát a templomot, Valóságos vandalizmus volt: a Nibelungen kincsei a Rajnába dobvá. Gyilkos voltam, több: censor voltam! — De nem! Fajgyűlöletet hirdetni még egy Petőfi-nek sem szabad.“

Jókai zavaros érvelésű, Petőfit durván (talán szándékosan is) félreértő és félremagyarázó eikkére, amelyben a belső bizonytalanságot a páthosz alig leplezi, nem soká késett a válasz. A szélsőbaloldali *Magyar Ujság*-ban már két nappal később, szeptember 13-án, a lap belső munkatársa, Hollósi László (1845—76), az ismert szabadkőműves publicista vette fel a küzdelmet a *Hon* szerkesztőjével. Hollósi haladószellemű, őszinte meggyőződéstől áthatott tiltakozása az Athenaeum tervei ellen megérdemli, hogy a legfontosabb részleteiben ideiktassuk:

„Nem tudjuk, minő magatartást követ Petőfi hagyományainak ily barbár megablási szándokával szemközt a magyar sajtó, de szeretnők hinni, hogy együttesen úgy gondolkodik, mint mi, és jó eleve tiltakozik az ilyen szentségtelen törekvés és megvalósítása ellen. De még e hit üdvös hatásainak reménye mellett sem vagyunk képesek eléggé bámulni afölött, hogy... Jókai Mór a koszorús író, mint állhatott ily vandál csapat élére fővezér gyanánt — s mint írhatott e tettehez oly következetlenségektől és képtelen-

² Szabó László: Az Athenaeum története, Budapest, 1918.

³ Szabó László: id. m.

ségektől hemzsegó apológiát, mint amelyet a föntebb szóról-szóra közöltünk.“ (T. i. a Magyar Ujság Jókai nyilatkozatának legfontosabb, az előbbieken általunk is idézett részét leközlölte, N. M.)

„Jókai úr oly becsületsértéssel illeti e soraiban Petőfi nagy szellemét, midőn fajgyűlöletet hirdetőnek mondja — amit Jókaitól nem érdemlett meg az az ember, kinek óriási szelleme félvilágra vitte ki a magyar költészet dicsőségét, s ki odaadta azt hazájának, ami egyénileg még költeményeinél is becsesebb volt — ifjú, reményteljes életét. Valóban elszomorító Jókai Mórt úgy látni, mint Petőfinek, nagy költőnknek és „Kedves barátjának“ közvádlóját! Eddig még nem tudtuk, hogy Petőfinek verseiben olyan is van, amelyért az osztrák (vagy az osztrák-magyar) rendőrségen kívül másnak is oka lehet apprehendálni. Ezt nem tudva, szorongó kebelrel másolgattuk halhatatlanunk ereklye gyanánt hátrahagyott nagyszerű költeményeit — s mert nem tudtuk, hol van a sírja, e magasztos sorokat öntözlük vesztésünk fájdalomának könnyűvel —, s most Jókai úr mondja nekünk, hogy az osztrák polízia igen helyesen cselekedett, midőn e féltékenyen őrizett papírdarabkákat öt-hat napi börtönnel fűszerezve szedegette el tőlünk. Hisz nem akart mást, csak megakadályozni a fajgyűlöletet, mely oly derék nemzethez, aminőnek mi hisszük magunkat — egyáltalán nem illő, nemtelen szenvedély. Hála és köszönet nekik e gyöngéd gondoskodásért!

Petőfinek kétféle van. Egyik, kimondhatatlanul hűbájos hangon dalol szerelmet, barátságot, hort, enyeleg, dévajkodik, — egy másik, vészt dörög a zsarnokra, megmosdatja egy párszor az általános „német“ szó alatt specialiter értett „osztrák camarillát“, kelkesedésre hív, puskatűzbe csalja, mint szirén a honvédet. Amaz megírta ifjúságának zaklatott viszontagságait — emez megközelíthetetlenül óriás vonásokban írja meg a magyar szabadságharc történetét, s most előáll a magyar nemzetnek legnépszerűbb frója — s el akarja venni tőlünk ezt a második, a legnagyobb Petőfit! S még dicsekszik is vele, hogy az oltárról ő lopta le a lángot!...

Közrebocsátani akarják Petőfinek „eddigi kiadatlan munkáit“ — s örök feledésnek akarják adni a költészet „Ambrosier-Sammlung“-jának kincseit; eltemetni a fájdalom és a magyar szív kínos gyümölcsseit, melyekhez csak a Leviathán keserveinek nagyszerűsége hasonlítható. Ellopni a költészet oltáráról a lángot, mely 1849-i sötét napjaink viharára nagyszerűen tükröz, s meghagyni e napoknak prózában, de még erősebben megírt történetét, Rajnába dobni a Nibelungen kincseit, mert azokban „németeknek“ vannak nevezve az osztrákok, s igazolni akarni mindazt a jelen francia-porosz háborúnak váratlan esélyei következtében fölszínre velett nemzetiségi rokon- avagy ellenszenvekkel... igazodjék el a képzelenségeknek a tömkelegében, aki tud!

Jókai leleplezésének s Hollósi bátorhangú felszólalásának egyelőre — úgy látszik — nem lett folytatása, legalábbis a *Hon* nem vette föl a kesztyűt 1870-ben, s a Magyar Ujság sem folytatta tovább a támadást az év folyamán. Annál szenvedélyesebb hírlapi viták kezdődtek 1874 nyarán és őszén a Petőfi-publikálás körül, amikor Greguss Ágost hosszas késlekedés után végre június 4-én a Beöthy szerkesztette *Athenaeum*-ban, mely — mint neve is mutatja — a hasonló nevű könyvkiadó orgánuma volt, majd június 10-én magában a Deák-párt hivatalos közlönyében, a *Pesti Napló*-ban is közzétette a rövidesen megjelenő illusztrált díszkiadás (a továbbiakban rövidítése = DK) bevezetését.

Greguss politikai konzervatívizmusa 67 után, kitartó ragaszkodása a jobboldali hegelianizmushoz, amely egyre spekulatívabbá és haladásgátlóbbá vált, egyéni kísérletei időszerűtlen költői műfajok területén (például állatmeséi) általánosan ismertek, de még ezek tudatában is meglep az a művészi szempontok iránti vak hiperloyalitás és kicsinyes prüdség, amely szerkesztői programjának minden sorából kiesendül. Greguss kiemeli azt a vita során többször felemlített szempontot, hogy a dinasztia-ellenes Petőfi-versek közlését az 1848-as sajtótörvény nem tilthatja, minthogy azok „gyűjteményes munkában“, „elhunytt szerzők munkájában“ jelennek meg. Mégsem tud azonban egyetérteni ezzel az érveléssel, miután szerinte a költemények élő személyt értenek s véleménye az, hogy tartózkodni kell oly érzelmek keltésétől, „melyek a magyar nemzet ragaszkodását a magyar királyhoz csökkentik“. De ha nem is védené törvény a király méltóságát, akkor is így tett volna — írja — miután „politikai rövidlátásunk, fegyelmezetlen szellemünk, zilált viszonyaink“ miatt az uralkodó személye nemzeti létünk legbiztosabb támasza (1431. hasáb).

Meglehetősen mosolykeltő az a rész, ahol Greguss bevallja, „hogy bár saját izlése több törlésre csábíthatta volna“, csupán két szót hagyott ki a jóízlés nevében Petőfi összes költeményeiből, köztük a hírlapi viták során többször gúnyosan felemlegetett „tetvek“ kifejezést az *Élet vagy halál*-ból. Jóval hosszabbra nyúlik már azoknak a verseknek lajstroma — ezt maga állítja össze a bevezetésben — melyeket politikai okokból, illetőleg a törvény iránti tiszteletből mellőzött, vagy csonkított meg. Így teljesen elhagyta a következőket: *A királyok ellen, A királyokhoz, Készülj hazám!, A király és a hóhér, Ausztria, Itt a nyílám, Akasszátok föl*; több-kevesebb (többnyire egész versszakra terjedő) törlést végzett az alábbiakban: *Vérmező, Élet vagy halál, 1848, Kont és társai, Az erdélyi hadsereg, Péter bátya, A honvéd, Föl a szent háborúra. Jött a halál* (l. Havas id. k. 396. l. is felsorolva). Sőt fejtegetéseiből még az is kitűnik, az *Apostol* királygyilkossági jelenete is csak annak köszönhető megmenekülését cenzori vandalizmusától, hogy hatástalan műnek tartotta, mert királygyilkosságra, azaz Greguss szerint „erkölcsi képtelenségre“ buzdít, s a benne elbeszélte eset különben is „rég, nincs köze a mi viszonyainkhoz“.

Greguss szerkesztői felületességét, Petőfi népszerűsítésének és tudományos magyarázásának ügye iránti tökéletes közömbösségét a legjobban az mutatja, hogy a jegyzetek melléklését a saját állítása szerint „feleslegesnek tartotta“. Szintúgy az életrajzi bevezetés vagy esztétikai méltatás közlését is mellőzhetőnek vélte s a DK olvasóit egyszerűen Gyulai 1854-ben megjelent, abban az időben gyűjteményes kötetben hozzá nem férhető tanulmányához (Petőfi Sándor és lyrai költészetünk) utalta.⁴

A Tisza-párt ebben az időben már hajlott a fúzióra s így a széles tömegekben egyre jobban megérlelődött az a meggyőződés, hogy nemcsak a nemzeti függetlenség visszaszerzése, de még gazdasági önállóságunk növelése sem várható az uralkodóosztály pártjaitól. Ezeknek a pártoknak nem állt érdekükben a hazai tőkeképződés előmozdítása, mert tagjaik gyorsabban és könnyebben juthattak jövedelemhez az osztrák tőke révén s egyszersmind egy monarchikus nagy hatalom védelmét is élvezhették a feltörekvő társadalmi erőkkel szemben. De éppen a korhadó monarchia fenntartása hatalmas háborús adósságokat rótt a magyar államra, amelyet csak a dolgozó nép mértéktelen megadóztatásával lehetett csökkenteni. Az elnyomó politika nyíltan kifejezésre jutott a Deák-párt uralma alatt letárgyalt felháborítóan antidemokratikus választójogi törvényben, amely teljesen a nagybirtok parlamenti hatalmának megerősítését és a kiegyezés fenntartását szolgálta.

Ilyen körülmények között egy politikai háttérű irodalmi „merénylet“ is gyúanyag lehetett, annál is inkább, hiszen Petőfiről volt szó, kinek alakja egybeforrt a demokratikus forradalommal és a függetlenségi harccal, irodalmi síkon pedig lobogója volt mindazoknak, akik az akadémikussá silányuló népies nemzeti iránnyal szemben a fantázia, az eredetiség, a szubjektív líraiság, s a hagyományos gondolkodás ellen fellázadó világnézet jogait hirdették. A vita menetét általánosságban az jellemzi, hogy a Gyulai—Greguss tábor ellenzéke lényegében nem tudta összekapcsolni a Petőfi szövegszerű és művészi hagyományokért vívott harcot Petőfi forradalmi demokrata magatartásának vállalásával vagy legalább annak igénylésével. Ez különösen kitűnik Meltzl Hugó írásából, aki elsőnek lépett az irodalmi ellenzékéből a küzdőterre.⁵ Meltzl azonban itt is, akárcsak többi Petőfi-tanulmányában, csak esztétikai, érzelmi és meglehetősen elméletileg felfogott filozófiai okokból szállt szembe a Gyulai—Greguss irány Petőfi értékelésével, nem irodalompolitikai meggyőződésének különbözősége miatt lépett harcba. Ennek megfelelően szellemes vitáirátának

⁴ L. Barabás Abel megjegyzését Meltzl Hugó: Petőfi-tanulmányok. 83. l. Gyulai tanulmányának hozzáférhetetlenségéről a 70-es években.

⁵ Mőd Aladár: 400 év; Gratzl Gusztáv: A dualizmus kora, I.

⁶ Történelmi Lapok, 1874. június 7.

legnagyobb részét is annak szenteli, hogy a díszkiadás szerkesztési elveit (a jegyzetek és bevezető tanulmány elmaradása) és Greguss bevezetésének bántó önteltségét, ízlésének nyárspolgáriasságát, különösen a „tettek” szó elhagyását, pellengérré állítsa. A politikai okokból kihagyott versek kérdésének tárgyalását igen rövidre fogja, s a többi közt kijelenti Gregusról:

„E helyt kiállhatatlanná válik a király iránti lojalitással való édelgés, szenvelgés, kacérokodás, olyannyira, hogy Petőfi ismeretlen sírjában megfordulhatna...”.

Összefoglalólag pedig kijelenti Meltzl, hogy a Petőfi-kiadás ellen nemcsak a józan ész „nemcsak a magyar irodalom, de végül még a világirodalom is protestálhatna”. Mindezek alapján világos, hogy Meltzl a forradalmi költemények kihagyását inkább csak azért ellenezte, mert általában ellene volt Petőfi bármilyen megnyirbálásának, a kihagyott versek mondanivalójával azonban egyáltalán nem rokonszenvezett, hiszen más alkalommal kifejtette:

„Petőfinek egész politikai poézise azonban csak a legnaivabb politikai optimizmusból folyt ki... Természetes, hogy az ilyen költészet, mely a napi mozgalmak piacán szünetik, megszűnik költészet lenni, legalább nagyobbrészt nem lehet az.”⁷

Az ellenzéki napilapok közül elsőnek az *Ellenőr* és a *Hon* kezdték meg a polémiát a DK programjával. A *Hon*ban az inkább földrajzi népszerűsítő munkásságáról ismert György Aladár (1844–1906), fejtette ki számos érveléssel, hogy Petőfi dinasztia-ellenes költeményeinek közlését nem lehet a király személye elleni lázításnak tartani, mint Greguss teszi, hiszen e művek „történeti tények már, más színben való föltüntetésük vagy elhagyásuk egyenesen történethamisítás”. György találóan mutat rá arra, hogy még a legteljesebb lojalitás mellett sem ítéltetők el a királyellenes hacrra buzdító kitételek, hiszen a szabadságharc a király esküszegése miatt jött létre, s éppen ezért jogosultságát a kormány s az uralkodó is elismerte a kiegyezés után. A továbbiakban György az ízlés szempontjából eszközölt jelentéktelen kihagyásokat hozzámérve a politikai fanatizmusból elkövetett hatalmas pusztításhoz, gúnyosan kérdezi Gregusztól:

„...avagy a politikai radikalizmus s az önzetlen köztársasági érzelem olyannyira nagyobb bűn a közszemérem megsértésénél, hogy ennek már előleges kiírására is ezer-szeresen nagyobb mérvet kell alkalmazni?”

Katasztrófálisnak tartja, hogy egy ilyen eltorzított kiadás éveket, esetleg évtizedekig közkézen forogjon, s ezért a kihagyások különnyomatban való pótlását sürgeti az Athenaeumtól.

György Aladár írásának érdemi részével javarészt megegyezik Závodszy Károly (Széchy Károly) felszólalása a szintén Tisza-párti, Csernátony szerkesztette *Ellenőr* hasábjain.⁸ Závodszy hangsúlyozza azt, hogy az Athenaeum vállalat csak a legnagyobb hanyagság és a Petőfi-kultusz iránti közömbösség tanújelét adta azzal, hogy éppen Gregusst bízta meg a sajtó alá rendezéssel, azt a Gregusst, aki a szabadságharc előtti idők egyik legigazságtalanabb, legnagyobb hangú kritikáját követte el Petőfiről. A hiú, önbírálatra képtelen esztétikustól nem is lehetett azt várni — folytatja Závodszy —, hogy szeretettel gondozza a kiadást és alapos bevezetést írjon hozzá Petőfi életéről és művészetéről, hiszen ehhez elsősorban a saját régebbi nézeteivel kellett volna leszámolnia. Konkrétan formában, mint György Aladár, ő is felveti a kérdést, hogy törvényellenesek-e a kifogásolt versek, s úgy dönt, hogy ha 1874-ben keletkeztek volna, akkor valóban törvényes büntetést vonnának maguk után, de: „a történelem iránt hűséget, a mult iránt tisztetletet kell követelni”. Egyébiránt az a véleménye, hogy a DK bevezetőjének éremlygős királyhűsége magukban a Habsburgokban is csak visszatetszést szülhet, minthogy két-

⁷ Meltzl Hugó: id. m., 169. l.

⁸ *Ellenőr*, 1874. június 11.

ségbevonja a művészet és a történeti hitelesség iránti megértésüket. Bizonyítékot is hoz arra, hogy a Greguss által mellőzött költemények törvényes következmények nélkül közreadhatók lettek volna, amennyiben megemlíti, hogy a DK-ból kimaradt *Vérmező* a Vasárnapi Ujságban 1874 folyamán már megjelent.⁹ Závodszy egyébként azt is felemlíti, hogy a jegyzetek elmaradását — ami önmagában véve is nagy hiba — csak súlyosbítja az, hogy a forradalmi versek egyedül magyarázatokkal lettek volna közölhetők, így Greguss már csak felületessége folytán sem törekedhetett a teljességre. A cikk összefoglalólag így értékeli Greguss munkáját a DK létrehozásában: „Nyárspolgári loyaltás az anyag használatában, lelki szegénység a szerkesztésben — ez a munka jellemző bélyege“.

A hírlapi harcból természetesen a szélbali *Magyar Ujság* sem marad el, és „Közösügyes cenzor“ című a—e jelzésű glosszában június 12-én foglalkozik a történetekkel. A cikkíró szintén érthetetlennek találja, hogy az Athenaeum a Petőfi iránt elfogult Gregussot bízta meg a szerkesztéssel:

„Hogy az előszóban nincs egy szó sem, amit olyan költő, mint Petőfi megérdemel, hogy életrajza megismertessék s irodalmi működése s annak hatása felemlítették, azt Gregus esztétikai főfogásától nem is vártuk.“

Greguss mentegetőzését a sajtótörvényről nem fogadja el: „Sajtópört ezekért nem lehet kezdeni — ezt ő maga (t. i. Greguss, N. M.) is elismeri“. Mit hozhat fel tehát igazolására Greguss — kérdezi? Mindezt azonban a lap korántsem tartja egyedülálló jelenségnek, ellenkezőleg, tudatában van annak, hogy a loyális áramlat az irodalom terén sokakat magával ragad. A glossza végső sorai nemzeti érdekre hivatkozva határozottan követelik, hogy az Athenaeum, mely a szükséges jogoknak és kéziratoknak egyedül van birtokában, végre valóban teljes kiadással lépjen a közönség elé.

Ilyen erős bírálatok után természetesen Gregussnak is viszontválaszt kellett írnia, ami meg is történt a *Pesti Napló* június 17-i számában. Greguss itt a Gyulai-irány szokott haremodorát tette a magáévá, amennyiben első sorban a kevésbbé jelentékeny, ingatag alapon álló ellenvetéseket cáfolta, míg a legfontosabbakat észrevenni sem látszott, s mindenképpen igyekezett ellenfeleit tudatlanoknak és pártszenvédélytől elvakultaknak feltüntetni. Szerinte bírálói elfogultan közeledtek munkájához, a mögött csak a gyűlölt akadémiakust, a materializmussal høreoló idealistát látták. Elfogultságukat bizonyítja az is, mondja, hogy kétségbevonták alkalmasságát a DK gondozásához, azért, mert 27 esztendővel ezelőtt, 1847-ben a saját véleménye szerint is helytelen kritikát írt Petőfiről. Vajjon 27 év alatt nem változhat-e meg az ember — teszi fel ezután az elvileg valóban jogosult kérdést. A továbbiak során azonban Greguss egyre inkább hajlik arra, hogy szándékosan „félreértse“ a hírlapi támadásokat, illetve önellentmondásokba keveredik. Így pl. kijelenti, hogy ellenfelei nem tudták bebizonyítani azt, hogy a dinasztia-ellenes versek közlése nem törvénysértés — holott, mint láttuk, ezt különösen Závodszy nagyon is megtette — legfeljebb azt igazolták, hogy büntetést nem szabna érte az esküdtszék, mivel az maga sem ragaszkodik a törvényhez. Greguss hirtelen kitörő őszinteséggel azt is megvallja, hogy voltaképpen nem is a törvénytisztelet volt a döntő tényező — holott eddig mindig ezt hangoztatta —, hanem az a politikai megfontolás, hogy akkor, amidőn a „magyar faj hegemóniáját“ a nemzetiségek, vallások stb. szeparatizmusa úgysis eléggé feyegeti, egyedül a korona kötheti össze az államot, s ezért nem szabad csökkenteni a király bizalmát a nemzethez. Egyben ítéletet is mond teljesen Salamon Ferenc nyomán Petőfi költészetéről, elválasztva, sőt szembeállítva abban a politikai lírát a zsánerekkel, leíró versekkel, népdalokkal:

⁹ 1874., 82. 1.

... akik ennyire sürgetik Petőfi kihagyott verseit, bizonyos tekintetben igazlalnokká is lesznek iránta... , mert a közönség figyelmét mintegy kizárólag azokra a darabokra fordítják, amelyek a költőnek gyengébb művei, s háttérbe szorítják azokat a hangulatteljes tájképeket, azokat a kedélyes és meleg, játszi és elmés, önfeledten bájos és gazdag sorokat, melyekben a költő egész ereje és gyöngédsége kitérül.“

Mindenesetre a közlemény vége a leghatásosabb, amelyben Greguss bejelenti, hogy mitán az Athenaeum a kihagyott versek számát csökkenteni akarja, „a művet tovább magáénak nem tekintheti“, s a szerkesztői megbízatástól ezennel visszalép.

A vita összefoglaló értékelésére a cikk végén akarunk kitérni, mégis az egyes mozzanatok ismertetése során sem mulaszthatjuk el, hogy bizonyos átfogóbb kritikával szemléljük anyagunkat. Így az ellenzék válaszcikkeivel kapcsolatban szükségszerűen felmerül az a gondolat: vajjon haladó volt-e érvelésük, amikor a forradalmi versek történeti emlékjellegére hivatkoztak, hogy a törvénysértés vádját visszautasítsák? Véleményünk szerint, s ezt Komlós Aladár id. cikkével szemben is fenntartjuk, az ellenzék eljárása ennyiben, de csak ennyiben az adott viszonyok között helyes volt. Elvégre céljuk csak az lehetett, hogy az Athenaeumot a kihagyások megszüntetésére rábíróják, s ezt egy lojális kiadóvállalat esetében, sőt egy nagy tömegeiben a kiegyezéshez hű ország közepete más érveléssel, mint ezzel, nem is érthették volna el. Más kérdés, hogy ezen, okvetlenül szükséges taktikai engedmény mellett a cikkeknek útmutatást kellett volna adniok arra, hogyan lehet Petőfi demokratikus társadalmi és irodalmi programját a dualizmus adott keretein belül az ország gyökeres polgári átalakulása érdekében felhasználni. A vitairatok legnagyobb hibája éppen az, hogy ez nem történt meg. (Az itt kifejtettek eszmei alapjára vonatkozólag lásd Révai: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra 1949. 160. lap.)

Ezután a díszkiadással foglalkozó közlemények láncolata egyelőre meg is szakad szeptemberig, csupán elszigetelt kisebb csatározások történnek. Így például a *Bolond Istók* c. vicclap Meltzl id. cikke alapján karikatúrát közöl Gregussról, a „tetűellenesről“, mire a *Pesti Napló* június 25-én névtelen gloszában replikázik Meltzl vitairatára, s az élelap gúnyrajzára. A *Magyar Újság* augusztus 1-i vezércikke pedig Petőfi 25 év előtti halálára visszaemlékezve keserűen jegyzi meg, hogy a hivatalos Magyarország részéről a jubileum „a cinizmus ünnepe“. Petőfi „csak halva élhet“ ebben a hazában. Majd így fejezi be a megemlékezést: „Petőfi a magyar nép költője volt, azé a népé, mely e föld rögével összenőve más hont találni nem tud“. E jogos felháborodástól áthatott kijelentések létrejöttéhez a Greguss-féle botrány minden bizonnyal hozzájárult.

Hogy mennyire nem Greguss egyéni félrecsúszásáról volt szó a DK-val kapcsolatban, hanem arról, hogy az akadémikus csoport egyik tagja a közös politikai és esztétikai elvek szerint járt el, azt a legjobban Török Károlynak 1874 szeptember 2-án Gyulai Pálhoz intézett levele bizonyítja.¹⁰ Török fiatal, jelentéktelen marosvásárhelyi író volt, kit a rokonai kapcsolatokon kívül különösebb érdek vagy baráti szövetség nem fűzött Gyulaihoz, Gregusshoz meg éppen semmi köze sem volt, mégis így nyilatkozott.

„Ama hét vagy nyolc költemény kihagyásáért, melyeket a törvény iránti tekintetből mellőzött, nem kárhoztatom Gregusst... Helyes az elv, amelyből kiindult; okosan tette, hogy követte. Majdnem mindenik megjelent vagy külön, vagy a forradalmi lapokban, ott utánuk lehet nézni. (310. lap.)

Az ellenzéki támadásokat viszont egyértelműleg elítélte Török:

„... óhajtom, hogy ama lapok mellett — melyek Gregusst e kiadás körül elkövetett eljárásáért már idő előtt és méltánytalanul megtámadták... a Budapesti Szemle is hallassa szavát.“

¹⁰ Török Károly levelét Kozocsa Sándor tette közzé, ITK. 1933. 308—14. 1.

Viszont ugyanakkor, amikor a forradalmi versek elhagyását helyeselte, nem győzte rosszalni azt, hogy néhány nem politikai tartalmú vers — köztük két egészen jelentéktelen is — kimaradt a DK-ból.

A harci szünet alatt Gyulai, akit Greguss helyett a kötet gondozásával megbíztak, pótolta a kihagyott költemények egy részét, enyhítette a csonkításokat, s így végre szeptember 10-én megjelenhetett a régvárt kiadás. Gyulai szerkesztői előszavát a Pesti Napló, mint az Athenaeumtól függő lap, még szeptember 12-én leköszölte. Gyulai itt meglehetősen szűkszavúan és szárazon beszámol a gyűjtemény keletkezésének körülményeiről — a Greguss-féle botrányt teljesen mellőzve — majd rátér a kiadás összetételének jelzésére. Itt írja a többi között:

„Élete két utolsó évében nagyrészt a forradalom és a nemzeti harc sugallta költeményeit, amelyek közül ma már nem egy valóságos történelmi emlékké vált... Éppen ezért alkotmányunk helyreállítása után mellőzve minden politikai szempontot, csak az irodalomtörténetet tartva szem előtt, nem haboztunk ezeket is felvenni e kiadásba. Csak négyet mellőztünk: *A királyok ellen, Ausztria, Itt a nyílam, Akasszátok fel* — címűeket, amelyeket e szempontból sem tartottunk közölhetőeknek...“ „Ugyanez okból itt-ott kipontoztunk néhány sort s kihagytuk a *Kont és társai* két utolsó, az *Erdélyi hadsereg* utolsóelőtti, *Péter bátya* harmadik, és a *Föl a szent háborúra* ötödik versszakát.“

A *Pesti Napló* természetesen sietett tömjénezni az új Petőfi-kiadásnak, s két folytatásban, szept. 13-án és 15-én á—e tollából terjedelmes, de semmitmondó ismertetést közölt róla. Az ismertető megállapította, hogy a kihagyások „jelentéktelenek“, s nem átalotta a művet „teljes kiadás“-nak nevezni, miután szerinte:

„... a forradalmi versek közül csak éppen azt hagyták ki, amit fölvenni lehetetlen volt, de közölve van mindaz, ami Petőfi lobogó forradalmi szelleméről tanúságot tesz.“

Gyulai valóban óvatosabban járt el a kihagyások terén Gregussnál, ez azonban csak annyit jelent, hogy több taktikai érzéke volt az ellenzékkel szemben és semmiképpen sem következtethető belőle az, hogy a Petőfi-szemlélet terén lényeges különbség lett volna a kettőjük között. Az ő bevezetője valószínűleg azért is lett olyan rövid, mert nem akart újabb támadási felületet nyújtani. Ezzel magyarázható bizonyára az is, hogy a csonkítás megokolására nem a sajtótörvényt hozta fel, hiszen Gregussnak ezt az érvét már szétzúzták az eddigi polémia folyamán, hanem egyszerűen „politikai szempont“-ra hivatkozott.

A *Magyar Ujság* névtelen kritikusa szept. 16-án foglalkozott Gyulai művével s azt „hivatalos-színű“, „igazgatósági“ bemutatónak nevezte, majd somnásan ilyen ítéletet mondott a DK-ról:

„... aztán egyes verseknél azok a kipontozások, egyes költemények szándékos kihagyása mint 'lehetetlen' a fölveésre — mind azt jelzik, hogy a bemutató copfos udvari lakáj... s Petőfi géniuszának sértetlenségében való előállítására ez a közönséges világ még nem érett meg.“ — Majd megjósolta: — „majd eljő az idő, hogy Petőfi géniuszát nem fogja megtépni a copfos udvari lakáj“.

A nem kifejezetten ellenzéki orgánumok természetesen nem bírálták a DK-t, így a *Vasárnapi Ujság* (594—96. l.) sem, amely a lehető legegyszerűbben oldotta meg az ismertetés feladatát, leköszölvén Gyulai előszavát, majd pár megjegyzést kockáztatván meg az illusztrációkra vonatkozólag.

Ebben az időben jelent meg az *Athenaeum* című folyóiratban egy névtelen esszé „Petőfi és korunk“ címmel, amelyet alapos okunk van a szerkesztőnek, Beöthy Zsoltnak tulajdonítani. Akárki is volt azonban a szerző, mindenestre alaposan figyelembe vette a lapszerkesztő irodalmi elveit, amelyeket többek között az is meghatározott, hogy a kiadóvállalat hivatalosan kötelezte Beöthyt a folyóirat „mérsékelt szellemben“ való szerkesztésére „mind a politika,

mind az irodalom terén.¹¹ A cikk ezt a „mérsékletet“ úgy éri el, hogy az akadémiai irány forradalomellenes magatartását teljesen átveszi, s még Salanionnál, Toldynál és Gyulainál is töményebben retrográd formában ítélik Petőfiről. Az Athenaeum például Petőfi gyengéit az alábbiakban látja:

„...hibái közösek a korával: új kozmopolitikus (l) ideál után rajongott, talán a kelleténél alacsonyabb színvonalon kereste a népies eszméjét, gyakran póriassá lőn... De nem a nemzeti génusztól távoztak el mindketten (t. i. Petőfi és kora, N. M.), midőn a magyar nemzet royalizmusa helyébe a republikánus eszmék importált bálványainak áldoztak?“ — kérdi szónokiasan. Majd hozzáteszi: — „Ki róhatná fel bűnül, hogy a lelkesedés által elragadott nemzet és dalnoka idegen utakra tévedt?“

Azzal a kérdéssel is foglalkozik az esszé, hogy mit kell tanulni Petőfitől:

„...hisz e korból nem elveket és eszméket kell tanulnunk, hanem lelkesedést, honzeretetet és mindazon erényeket, melyek e tévedések útját a dicsőség verőényébe öltöztették.“

Mindezeket az „erényeket“ természetesen nem a demokráciáért vívott harc érdekében akarta népszerűsíteni Beöthy. Amit Király István a liberális Petőfi-értékelőkről mond¹², akik Petőfit „absztrakt eszményhívóvé“, az „absztrakciók költőjévé“ hamisították, az bizonyos mértékig elmondható Beöthyről és a nyomán haladó iskolás hivatalos irodalomtörténetírásról is. Ezek — mint az idézett részes is mutatta — ugyancsak elszakították a költőt korától, hogy aztán általános morális tartalmakkal absztrakt „jellemnagysággal“ ruházzák fel, s aztán ezt az elfolyó határozatlan „példaképet“ szükség esetén bármilyen cél propagálására felhasználták. Így történt ez Beöthy cikkében is, ahol a szerző Petőfit a „középszerűség“ s a kapitalizmus nyomán elharapódzott anyagiasság „az anyagi érdekek rideg számtana“ ellen akarja harebavetni. Hogy mit értett Beöthy az anyagi érdekek... számtánán“, az nem egészen világos, de igen valószínű, hogy itt nem annyira a gazdagok önzését, hanem inkább a szegények elégedetlenségét kifogásolta.

Závodszy október folyamán megindult lapjában, amelyet meglehetősen önteltséggel „kizárólag eredeti magyar szépirodalmi műveket“ közlő folyóiratnak hirdetett, „Történeti és irodalmi emlékeink“ címen cikket írt a Greguss féle Petőfi-kiadásról. Ez az írás már sokkal több opportunizmust mutat az ellenzék eddigi polémikus megnyilvánulásainál, szinte azt figyelhetni meg benne, hogy Závodszy saját régebbi cikkét fésülgeti a Gyulai-tábor számára elfogadhatóbbá. A taktikai szükségességen túlmenve, most már nemcsak annyit ír, mint régebbi cikkében, a Petőfi-versekről: „történeti és irodalmi emlékek már azok, amelyeket megőrizni int a háladatosság költőnk iránt“ (3. l.), hanem siet hozzátenni:

„A nemzet és az uralkodóház is hibázott, mindkettőnek mentségére lehetnek a rendkívüli viszonyok... Dehát azért megtagadjuk a multat? Ne őrizzük meg történeti emlékeinket?“ (2. lap.).

A mellett ilyen megnyugtató szavakat is szükségesnek tart: „...ma már forradalmi dalai, haragos lelkének villámai... erejüket, élüket, romboló hatásukat nélkülözik“ (5. lap). Ennél a megalkuvó cikknél, amely — mint ezt már Komlós is megállapította — hajlandó lebecsülni Petőfi forradalmi jelentőségét, csakhogy verseinek közlését megengedhetőnek tüntesse fel, többet jelent az, hogy az *Otthon* több, Gregussnál megcsönkített és kihagyott Petőfi-verset közöl; így a *Készülj hazám, Akasszátok föl, Újév napján 1849, Ausztria, Itt a nyílám, Föl a szent háborúra!* címűeket, bár a publikálás értékét erősen rontja a szövegközlés sok hibája és pontatlansága.

¹¹ L. Szabó László: id. m.

¹² Király István: Petőfi, mint vízváltató, Irodalomtörténet, 1949. 2. sz., különösképpen 176—177. l.

Írói bátorság és tisztánlátás tekintetében Závodszy állásfoglalását jóval felülmúlja Bartók Lajosnak, a *Kor* ismert lírikusának, kritikája a Gyulai-féle DK-ról (Otthon, 80–85. lap). Bartók helyesen látja, hogy milyen nagy szerep juthatna egy jó, széles tömegekhez eljutó Petőfi-kiadásnak, minthogy egy ilyen verskötet:

„... azon nagy szeretet által, amelyet a köznép és a művelt osztály egyaránt érez Petőfi iránt a szabadelvűség s demokrácia terjedésére, irodalmi és politikai úton is üdvös hatású leend.“

Határozottan kimondja, hogy a DK ennek a nagy feladatnak egyáltalán nem tehet eleget, s megállapítja: „a kihagyás és csonkítás politikai türelmetlenség, kicsinykedés“ (81. lap). Majd összehasonlítást tesz a Greguss által tervezett még nagyobb számú kihagyás s a Gyulai-féle csonkítások között, és jól-lehet kissé túlságosan kiemeli az Athenaeum igazgatóságának érdemét Greguss hibáinak részbeni kiküszöbölése terén, ugyanakkor azt is jól látja, hogy mindez a változtatás:

„...köszönhető a hírlapok erélyes fellépésének, amelyek közül védeni a legtúlzóbb reakcionáriusok sem merték a tömeges kihagyást.“ (81. lap.)

Hasztalanul igyekezett Závodszy a kihagyott versek folyóiratban való közzétételét mentesíteni. A Gyulai-tábor semmiképpen sem nézhette jó szemmel a forradalmi Petőfi népszerűsítését, és Beöthy az Athenaeumban ugyan-csak éles hangon támadta meg ezért az Otthon első számát. Beöthy nem látszik tudomásul venni azt, hogy mestere, Gyulai, bizonyos mértékig engedett az ellenzéki nyomásnak, nem is leplezi a valódi indítókákat a sajtótörvény rendelkezéseire hivatkozva, mint Greguss, hanem teljes nyíltsággal kimondja, hogy a politikai „izgatók“ segítőitársainak tartja Petőfi szabadságharcos költeményeinek kibocsátóit. De álljon itt a B–Y jelzésű kritika legfontosabb része a maga teljes egészében:

„Ma már a versek, igaz, történeti emlékek csupán, de nem a multnak, csak az alig-multnak, történeti emlékei, annak az aligmultnak, mely varázsával még sok lelket tart elfogva; mely végtendenciájával soknak van ellene fordulva, minek ma nyugalmunkat és békénket köszönhetjük; melynek nevében — bármi elpalástoltan és leplezve — az izgatás igéi ma is megszólalnak. És miután ez így van — s tagadhatatlanul így van — a legnagyobbfokú tapintatlanságnak és a helyes politikai érzék teljes hiányának kell neveznünk azt az eljárást, mely Petőfi forradalmi extázisának legexcentrikusabb szülöttleit minden ok nélkül gyűjteménybe szedi és kinyomatja.“

Beöthynek természetesen kapóra jött az, hogy az Otthon versszövegei hibát-hibára halmoztak, és igyekezett ezt az érvet felhasználni, Závodszy hitelének lerontására, nem feledkezvén meg arról sem, hogy az *Újév napján 1849* című, az Otthon által szintén publikált költemény eredetiségét is — teljesen indokolatlanul — kétségbevonja.

Gyulai Pál tanítványánál jóval ügyesebben szállt vitába Závodszyval. Mindenekelőtt azt igyekezett bizonyítani, hogy a kihagyott versek nem elveket tükröznek, hanem személyeket sértenek, márpedig általában az a szokás, hogy a személyes vonatkozású írásokat mindig csak azok halála után lehet nyilvánosságra hozni, akik általa érintve vannak. Mellőzve most annak megvitatását, hogy helytáll-e mindenkor ez az elv s nem szakított-e vele éppen a Deák-párt Kossuth elleni hangulatkeltés céljából, megkérdezhetjük azt is Gyulaitól, vajjon mindenegyus kihagyott költemény, pl. az *Itt a nyílám*, vagy az *Ausztria* stb. olyan személy ellen irányul-e, aki 1874-ben is élt? A felelet nem kétséges — csak tagadó lehet. A cikkben következetesen megnyilvánul Gyulai törekvése arra, hogy Závodszyt kétes jelleműnek, tudatlannak, „ellenzéki viszketegben“ szenvedőnek tüntesse fel; ennek elérésére sorolja fel az Otthon Petőfi-közléseinek valóban nagyszámú hibáit és vádolja meg Závodszyt azzal, hogy a hanyagul közzétett költeményekkel csak lapjának vásárló-

közönségét akarta növelni, nem törődve az Athenaeum, sőt Petőfi István kiadói jogának lábbaltiprásával. Így szembeállítva az Otthont magával Petőfi testvéröccsével, Gyulai eljut odáig, hogy a forradalmi Petőfi-kultuszát — akárcsak Greguss — Petőfi kisebbitésének, félreértésének tartsa:

„Závodszykék jobban tennék, ha Petőfi valóban remek költeményeiért lelkesednének, nem pedig olyanokért, amelyek kevésbé sikerültek, vagy éppen kétes becsűek.“

Siet hozzátenni, hogy az ellenzék „lármás“ Petőfi-kultuszát „mindig handabandának“ érezte, Závodszykék Petőfi-rajongását meg azzal akarja diszkreditálni, hogy hivatkozik Závodszy egy állítólagos régebbi kijelentésére, amely szerint Benedek Aladár, ez a jelentéktelen költőcske: „Bizonyos pontban egy rangba helyezhető Petőfivel.“

Závodszy példája követésre talált. Szini Károly, aki egyike a kor politikai szempontból legellentmondásosabb figuráinak, *Riadó* c. folyóiratában tette közzé a kihagyott Petőfi-verseket.¹³ — mint maga eldicsekedett vele — Závodszyknál sokkal olcsóbb áron. Majd fellépett a Pesti Napló hasábjain (1874. okt. 22.) s részletesen felsorolta Závodszyknak azokat a hibáit is, amelyeket Gyulai említés nélkül hagyott, egyszersmind bejelentette, hogy ezután is fog majd eddig ismeretlen Petőfi-anyagot közölni. Mindenesetre eljárása Gyulai haragját hívta ki maga ellen, aki október 24-én ugyancsak a Pesti Naplóban erősen kikelt Szini — szerinte — „nyerészkedési vágytól fűtött“ Petőfi népszerűsítése s a Pesti Naplóban úzótt önreklámja ellen.

Závodszy szükségesnek látta, hogy feleljen Gyulainak annál is inkább, hiszen az ellene emelt vádak egyikében volt is valami igazság. „Petőfi Sándor kiadatlan költeményeihez“ c. szerkesztői állásfoglalásában¹⁴ megállapítja, hogy Gyulaiék „politikai vakságból“ és a Petőfi-versek közléséért járó népszerűséget irigylve kárhoztatták cselekedetét. A közzététel hibáit nem tagadja, de hivatkozik a rendelkezésre álló szövegek romlott és megbízhatatlan voltára, s a szövegrontásokból kovásolt vádat Gyulaiék ellen fordítja vissza, akik a kézirati hagyaték s a kiadói jogok teljességének birtokában sem akartak csonkítás nélküli kötetet a nemzet elé lépni.

A Petőfi-kiadás irodalmi pere éles fényt vet a népi-nemzeti irány forradalomellenes irodalomfelfogására és arra a kiterjedt sajtó- és érdekhálózatra, amely már ebben az időben is kezükben volt. A cikk folyamán többször céloztunk arra, hogy e tábor állásfoglalását a polémia során végső fokon egységessé látjuk. Ez a megállapítás természetesen semmiesetre sem jelenti azt, hogy most már figyelmen kívül lehet hagynunk azokat az ízlésből, irodalmi műveltségből, multbeli politikai magatartásból stb. fakadó sokszor igen szembevető különbségeket, amelyek a vita egyes résztvevőinek megnyilatkozásait sokszor igen elválasztják egymástól.

Kétségtelen pl., hogy Gyulai művészi érzék, ítélőerő és kritikus lelkiismeretség dolgában magasan felette állt a dogmatikusan vaskalapos és a magyar népiesség iránt idegen Gregussnak. Az is bizonyos, hogy Beöthy olyan epigonja volt Gyulainak, aki mestere tanításait határozottan a reakció irányába vitte tovább, s ennek előjelei már pályájának ezen a korai szakaszán is megmutatkoztak. Ezek a különbségek azonban a politikai és művészi eszmék közösségével szemben, amely a hivatalos irodalom képviselőit összekötötte, csak másodrendűeknek tekinthetők. Másfelől viszont az ellenzék lelkes és külföldleg aktív Petőfi-kultuszának az a közös fogyatéka, hogy nem

¹³ Riadó, 1874. október 18., október 25., december 27. Október 18. szám közli: Akasztatok föl a királyokat!, Ausztria, Újév napján 1849., Készül hazal, október 25. szám pedig A királyokhoz, Élet vagy halál, Föl a szent háborúra című Petőfi-verseket hozza. Végül december 27-én a „Királyok ellen“ jelenik meg. A „Riadó“ egyébként teljesen Kossuth-párti, „szélbali“ eszméket hirdet s az év folyamán (november 22 és november 29) nem hiteles, de szintén forradalmi „Petőfi-költeményeket“ közöl.

¹⁴ Otthon, 1874. 186—89. l.

tudja a Petőfi-eszményt korszerű haladó tartalommal megtölteni, csak arra merít erőt belőle, hogy elégedetlen legyen a közösgyes rendszerrel, esetleg metafizikus módon az egész világgal s így Petőfi forradalmi humanizmusát végeredményben vagy a napi politika aprópénzére¹⁵ váltja fel, vagy etikai, történetfilozófiai általánosságokba fullasztja. Természetesen ezen a csoporton belül is bőven akadnak egymástól eltérő változatok. Závodszy megalkuvásának nincs köze a Magyar Újság szókimondó bátorságához, Bartók Lajos jobban sejtí Petőfi társadalmi jelentőségét a schopenhaueri esztétizmustól befolyásolt Meltzlnél. Valójában ez az irodalmi per egyes kicsiny, szinte provinciális vonásai ellenére is mégiscsak az új és régi harcát tükrözi, s ezért nem a vitázók kifáradásával, vagy a kimaradt verseknek kinyomatásával ért véget. A harc utolsó állomását eszmei síkon Ady jelentette, aki Petőfi társadalmi és művészi jelentőségét végre a következetesen kiharcolt polgári demokrácia szempontjából értékelte, szembeszállva minden köznemesi-liberális ferdítéssel.

BIKÁCSI LÁSZLÓ :

PETŐFI EMLÉKE A HORTHY-KORSZAK PARLAMENTJÉBEN

Az 1922 június 16-ra hirdetett második nemzetgyűlés a Bethlen-féle választójogi rendelet, Európa legreakciósabb választójoga alapján ült össze. A tavasszal megtartott választáson vesztegetésekkel, és itatással, a jármegyei apparátus mozgósításával és csendőrségi terrorral a kormánypárt — a Bethlen-csoportból és a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt egyesüléséből keletkezett „Keresztény—Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt” nagy többséget szerzett. Az újonnan összeült nemzetgyűlésben — amelyből Bethlen Istvánnak már sikerült kiszorítania a bizonyos fokig nagybirtokellenes és nagykapitalistaellenes irányzatú kispolgári rétegeket — már kizárólagos vezető szerepe volt a nagytőkének és nagybirtoknak.

Az 1922-es parlamenti ciklusra, a bethleni konszolidáció első éveire esett a Petőfi-centenárium esztendeje. A többségében legitimista, klerikális és népellenes parlamenttől természetesen mi sem állott távolabb, mint Petőfi igazi szelleme. A nemzetgyűlés azonban nyíltan nem tagadhatta meg Petőfi emlékét, az országszerte megnyilvánuló ünneplésekből neki is „ki kellett vennie a részét.”

1. Petőfi-törvényjavaslat

Még az 1922-es évben (december 6-án) az egyik kormánypárti képviselő indítványt jegyzett be Petőfi Sándor emlékének törvénybeiktatása tárgyában. A költő emlékének törvénybeiktatása mellett javasolta, hogy a nemzetgyűlés állítsa fel Petőfi Sándor mellszobrát és helyeztesse azt el az idővel létesítendő magyar nemzeti Pantheonban.¹ Az indítvány után Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1922 december 22-én törvényjavaslatot terjesztett be Petőfi Sándor emlékének törvénybeiktatásáról.² Az egyszakaszos törvényjavaslat így szól: „A nemzet Petőfi Sándor születésének századik évfordulója alkalmából hálás kegyelettel emlékezik meg Petőfi Sándorról, aki költői lángelméjét a magyar nemzeti gondolat szolgálatába állította, életével

¹⁵ Király István: id. m.

¹ Az 1922. évi június hó 16-ra hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai, Irományok 108. sz. III. kötet 363 l. (Továbbiakban: Irományok).

² Az 1922. évi június hó 16-ra hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai, Napló, VII. kötet 338. l. (Továbbiakban: Napló).